

УДК: 1(091): 111; 111.83; 130.121

Ігор Пронін

**ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА РОЗМІТКА І ТОПОГРАФІЯ
КАТЕГОРІЇ «НІЩО» У ФУНДАМЕНТАЛЬНІЙ
ОНТОЛОГІЇ М. ГАЙДЕГЕРА**

Змістом статті є аналіз феномена «Ніщо» та його смислових граней, а також онтологічна топографія категорії «Ніщо» у феноменологічній розмітці М. Гайдегера. Порожнеча, небуття («Ніщо»), перманентно присутнє в людині і є базовою, єдиною даністю та реальністю оточуючого світу, початковою прірвою з якої суб'єкт витягує своє буття і де особистість осмислює свій модус існування через обґрунтування дійсності в її взаємозверненості на саме «Ніщо». «Ніщо» розглядається як елемент пізнавальної ситуації: щоб побачити світ, як ціле, потрібно відступити від нього у «Ніщо», яке пов'язано з основоположними щодо реальності поняттями «буття» і «сєнс життя».

Ключові слова: ніщо, буття, Dasein, інтенціональна свідомість, негація.

Дуальність «буття-небуття» – одвічна проблема, що не має підстав для втрати актуальності. Погляд у «Ніщо» – таємниця і складне питання для допитливої свідомості. Оскільки всяке суще є єдністю двох аспектів – буття і сутності, остільки феномен «Ніщо» як заперечення аспекту визначеності, сутності – є одночасно і запереченням буття. Як чисте заперечення, «Ніщо» утримується тільки в мові. Все, що існує – має визначеність, і тому Ніщо не існує, його немає, але ми здатні поставитися до будь-якої визначеності з боку заперечення і утримувати цю позицію у своїй свідомості, яка і дає нам змогу дивитися на речі подібним чином. Тобто свідомість переходить із виміру буття, до виміру небуття, заперечення, відсутності наявного існування – відбувається своєрідна трансформація свідомості, при якій очевидність і строгість існування феномену «Ніщо» не викликає ніяких сумнівів.

Отже, «Ніщо» (і як феномен, і як категорія) у цьому світі існує завдяки нам, нашій здатності негації у власній свідомості, як нігілізм є заперечення цінності світу. Платон і неоплатоніки, а також Гегель, говорили про «Ніщо» як про ключову категорію онтології (на рівні з Богом, Буттям, Абсолютом та іншими), заперечуючи принцип «з нічого ніщо не виникає» (лат. ex nihilo nihil fit).

В іншому підході, що походить з Елейської школи давньогрецької філософії, феномен «Ніщо» відбувається через формальне заперечення і визначається як формально-логічне поняття. Деякі філософи заявляють, що порожнеча можлива лише як поняття в свідомості людини: «природа не терпить порожнечі» (лат. natura abhorret a vacuo) – це помічав, наприклад,

Аристотель.

В рамках матеріалістичної філософії, поняття «Ніщо» не є філософською категорією, так як подібна категорія суперечить постулатам незнищенності матеріального світу. Але «Ніщо» виступає всеохоплюючим універсумом багатьох релігій та філософських шкіл, цементуючим дуалізмом протиставлення «буття-небуття».

В цьому дискурсі, одна з найбільш значущих і фундаментальних точок зору втілена у філософських ідеях Мартіна Гайдеггера, який розглядає людське існування як «буття до смерті». Буття до смерті – це форма справжнього буття, що вихватuje людину із сфери випадкових можливостей та розміщує її у лоні екзистенції, де людина стикається з буттєво-небуттєвими можливостями, здатностями саморозуміння і самопізнання.

У Гайдеггера буття людини констатується поняттям «Dasein» (тут-буття або от-буття). Dasein – це усвідомлююча діяльність, що дозволяє нам відчувати себе посередині суцього в цілому і одночасно перебувати, стояти у просвіті буття через свою свідомість [6]. Вступаючи в цей просвіт, людина відчуває стан відчуженості, самотності, охоплюється екзистенціалізмом жаху, в якому відкривається розуміння фундаментальної онтології «Ніщо». Таким чином, людське буття означає, також, видвинутість у Ніщо.

За Гайдеггером, Ніщо виявляється необхідним елементом реальності, через який реалізується людське буття як присутність, фіксація якого можлива лише через наявність свідомості суб'єкта. Еволюція поглядів філософа на проблему смерті призводить до додаткового аспекту бачення відносин Dasein з Буттям і Ніщо. Справа в тому, що смерть, яка розуміється як гранична можливість Dasein в дусі «Буття і часу», залишається замкнутою в структурі Dasein, взятого на своїх власних підставах.

Однак у більш пізній період своєї творчості М. Гайдеггер цікавиться Dasein в його відношенні до буття, і тоді смерть постає як потрясіння буття, наслідком чого є небуття, буття-до-смерті Dasein свого сутнісного призначення – бути місцем прориву буття в історію. Інакше кажучи, смерть не стільки виявляє людину в безнадійній самоті, скільки прояснює і визначає її автентичність з точки зору усвідомлення її затребуваності буттям, при якому вона спираючись на здатність свідомості, негачію, здатна розуміти чого може не бути, чого може не існувати.

Таким чином, розуміння смерті, як впливу печатки Ніщо, Гайдеггером отримує нову глибину. Смерть більш не є лише намісницею Ніщо, вона стає двоїнням буття, а отже сам феномен «Ніщо» також виявляється фундууючою складовою буттєвої реальності.

4. Гаспарян Д. Э. Введение в неклассическую философию.– М.: РОССПЭН, 2011.

категорій реальності – Буття і Ніщо. Людина, що звернена до смерті, проектує і долає її, знаходить приналежність до істини Буття та до істини Ніщо. Смерть є ковчегом феномену «Ніщо», тобто того, що ні в якому відношенні ніколи не є щось просто суще, але що існує, і навіть в якості таємниці самого буття. Смерть як ковчег Ніщо – є храм буття. Все це розуміння походить від нашої свідомості, яка інтенційно здатна утримувати у полі свого зору певний феномен, наприклад саме «Ніщо», для дескрипції фактичності чи її відсутності. Людина здатна генерувати певні судження про реальність, постійно звертаючи свою мисленнєву діяльність на «Ніщо», яке доповнює картину в контексті фактичної наявності та наявної фактичності (при відсутності чогось, але потенційного його існування) речей над якими здійснюється рефлексія. Розглянемо більш детально феномен «Ніщо» і його розмітку у фундаментальній онтології М. Гайдеггера. Так, діалектична онтологія передбачає буття як єдність двох вимірів – тотожного (субстанціального) і тимчасового (негативного). Думка Гайдеггера у цьому відношенні досить радикальна: вона безпосередньо мотивована ключовими інтуїціями екзистенціальної філософії: познахідність буття як такого (суцього), труднощі виявлення і іменування переводять суще у розряд незбагненого [2], у розряд феномену «Ніщо». Не просто так феноменологія може бути визначена як простір між психічним і фізичним (зовнішнім), який і являє собою сутність Ніщо, через призму якої ми здатні дивитися у два світи.

М. Гайдеггер писав: «В светлой ночи ужасающего Ничто впервые происходит простейшее раскрытие сущего как такового: раскрывается, что оно есть сущее, а не Ничто... Без исходной открытости Ничто нет никакой самости и никакой свободы» [7, с. 33–35].

Суще, в результаті, визначається у М. Гайдеггера апофатично: «...Едва мы хотим схватить бытие (сущее), всякий раз происходит так, будто мы запускаем руку в пустоту. Сущее, о котором мы здесь вопрошаем, почти такое же, как Ничто, хотя бы мы каждую минуту и сопротивлялись, оберегая себя от необходимости сказать, что всё сущее как бы не есть. Можно ли назвать сущее при этом Ничто? Не совсем так: сущее временно, события протекают во времени (но, в отличие от человека, вещи не знают о своей временности и конечности). Но если это так, то Ничто (негативность) проникает, привносится в сущее» [3, с. 129].

Гайдеггер зауважує: «Ничто не бытийствует, но ничтожит в сущем» [7, с. 285]. Це означає, що саме Ніщо забезпечує темпоральну структуру світу, вона походить із нього, але закріплюється і реалізується в повному обсязі у бутті. Ніщо також забезпечує наявність суцього – фізичних речей та явищ у

світі. «Ничто есть условие возможности раскрытия всякого сущего как такового для человеческого бытия (Dasein). Ничто не составляет, собственно, даже антонима к сущему, а изначально принадлежит к самой его основе. В бытии сущего осуществляет своё ничтожение Ничто. Наше Dasein способно вступать в отношение к сущему, т. е. экзистировать, только благодаря выдвинутости в Ничто» [8, с. 23].

Виходить, що у Ніщо в бутті сущого повинен бути свій «агент» або, якщо завгодно, замітник – це людина, а точніше її свідомість. У першу чергу тому, що саме людське буття історично (на відміну від буття сущого) і звичайно, бо вимір людського конституційовано темпоральністю, і людина знає про цю темпоральність, тимчасовість, розуміє це за допомогою наявності своєї свідомості.

Саме знання тимчасовості, в свою чергу, дозволяє людині екзистувати, трансцендувати себе – виходити за свої межі і в той же час знаходити себе в світі [5]. Саме можливість людини перевершувати саму себе дозволяє ставити питання про буття. Але ставити питання про буття можна лише з точки зору небуття, тобто феномену «Ніщо». Саме тому людина причетна до цього Ніщо найближчим чином через свою свідомість, яка може проводити демаркацію між тим що є і тим, чого може не бути, або тим, що не є та тим, що може бути [4].

А оскільки людина є лише певний спосіб буття, то вона і виявляється виміром Ніщо у бутті. Сутність початкової знищенності у Ніщо і полягає в цьому: Ніщо вперше ставить наше буття перед сущим як таким. Тільки на основі початкової з'явленості феномену «Ніщо», людське буття може підійти до сущого і поглянути в нього. Ніщо – є умова можливості розкриття сущого як такого для людського буття, для Dasein. Здатність людини, а точніше людської свідомості, доторкнутися до Ніщо – це об'єктивуюче осягнення, інтенціональний факт, бо Ніщо неможливо висловити або виразити – на нього можна тільки інтенціонально направити свою свідомість.

У підсумку виходить, що Ніщо нищить у бутті сущого (бо суще тимчасове, але на відміну від людини, про свою тимчасовість не знає) та робить це за допомогою свідомості людини (в силу специфічності її Dasein), що дозволяє Dasein (у своїй іпостасі того, що нищить) запитувати про саме себе, тобто про себе знати. «В структуре брошенности, равно как и наброска, – пише М. Гайдеггер, – по сути заложена ничтожность» [1, с. 175].

І ця ніщійність також є основою для здатності інших Dasein нищити у тому бутті, де Dasein завжди фактично існує. «Забота сама в своём существе вся и насквозь пронизана ничтоностью. Забота – бытие Dasein – означает поэтому брошенный набросок: (ничтожное) бытие – основание ничтожности» [7, с. 285]. Люди піклуються про щось тоді, коли їм про це

підказує їх свідомість, яка знає про те, що це щось може бути знищене, може надалі просто не існувати.

Мартін Гайдеггер вважає, що головною особливістю людини, яка засвідчує її причетність до Ніщо, є здатність «поставити питання про буття», тобто відсторонитися від цього буття, стати небуттям, піднятися над буттям і поглянути на нього з феноменологічної точки зору «Ніщо». І цей відступ можливий тільки в сферу Ніщо, або, навпаки, «висування» у буття можливе лише з області самого Ніщо. У зв'язку з цим, М. Гайдеггер зауважує, що «Dasein означает выдвинутость в Ничто. Выдвинутое в Ничто, наше Dasein в любой момент всегда заранее уже выступило за пределы сущего в целом» [9, с. 22]. І спираючись на те, що було процитовано вище, можна сказати, що Гайдеггер відкриває шлях до трансцендентальної феноменології.

Але якщо ми можемо поставити питання про буття, однак ніяк не можемо визначити його, і воно як і раніше залишається невловимим для нас, що це означає? З точки зору філософа суще не може датися людині саме тому, що вона нищить у сущому і ніколи не може ані збігтися з буттям сущого, ані схопити його. Але саме тому, що Dasein є досвід нищення у сущому, йому може відкритися це суще – речі і все існує у світі, а також саме Dasein. «В Ничто человеческого Dasein сущее в целом впервые только и приходит к самому себе сообразно своей наиболее собственной возможности...» [7, с. 25].

Це пояснюється тим, що, потрапляючи до області феномену «Ніщо» або, скоріше, завжди в ньому знаходячись (споглядаючи його), людина може побачити світ (суще) з боку. Тобто оцінка змісту буття проходить завжди поза ним, коли суб'єкт відсторонює себе до Ніщо у власній свідомості, адже вона є тим місцем, де тільки і можлива фіксація змісту, однак, знову ж таки, водночас по відношенню до буття, вона виступає як Ніщо. «В светлой ночи ужасающего Ничто впервые происходит простейшее открытие сущего как такового: раскрывается, что оно есть сущее, а не Ничто... первоначальное условие возможности всякого раскрытия сущего вообще. Существо исходно ничтожающего Ничто и заключается в этом: оно впервые ставит наше Dasein перед сущим как таковым. Только на основе изначальной явленности Ничто Dasein способно подойти к сущему и вникнуть в него» [9, с. 22].

Тут виникає «просвіт буття» – момент рефлексії, розуміння себе, шлях до буття самого по собі, тобто прорив до ідеалії свідомості, безпосередньої перцепції об'єктів як вони є. Цей «просвіт» є усвідомлення своєї ніщійності як такого власного буття, яке є умовою для розуміння будь-якого сущого. Тобто людина через категорію «Ніщо» являє своє буття, виявляє реальність за допомогою своєї свідомості, спираючись на яку, вона здатна робити

судження щодо оточуючого світу і його речей, бо для того, щоб щось описати, потрібно помістити це у середину своєї свідомості. Можна бути, але бути річчю (речі є, але вони не буттєві), тобто не знати буття і сущого, бо в речах не існує свідомості. Чи можна не бути, мати здатність звертатися до знищеності, але тоді з'являється перспектива руху від Ніщо до сущого, відкриття сущого і знання про нього.

Якщо людина звертається до себе (Dasein), то вона стає не тільки екзистенцією, реалізує свій феноменологічний проект, а також ставленням до самої себе, до «справжнього» буття. «Человеческое бытие (Dasein) может вступать в отношение к сущему только потому, что выдвинуто в Ничто. Выход за пределы сущего осуществляется в самой основе нашего бытия» [9, с. 26]. Свідомість, яка звернена на Ніщо, дозволяє здійснювати гуссерлівське епохе, виносити світ за дужки, тобто робити із Ніщо щось (або навпаки) коли у свідомість поміщається те, що людина прагне дослідити. При цьому вона використовує ейдетичну редукцію щодо буття на фундаменті Ніщо, переживає ідею буття саме як ідею, яка звільнена за допомогою Ніщо від будь-яких нашарувань, описів та понять, які можуть сприяти некоректному сприйманню самого буття.

Людина, таким чином, є якась порожнеча, «діра в бутті» (як пізніше назве її Ж.-П. Сартр), яка може вмістити в себе весь світ, бо наша свідомість настільки багатогранна, що це дає їй ключ до безмежності. При цьому, поки зберігається заповненість сущим, людина не знає, що її свідомість це Ніщо, але в досвіді відкриття Dasein, відкривається і фактичність нашого Ніщо. Таким чином, гайдгерівське визначення екзистенції як вистоювання у бутті і, одночасно, в Ніщо, не є нігілістичним, адже воно є гуманістичним, що розкривається їм у роботі «Лист про гуманізм».

Список використаної літератури

1. Богачов А. Досвід і сенс.– К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011.– 336 с.
2. Брюсова Н. З. «Лесные тропы» бытия. Феноменология истории Мартина Хайдеггера // Вопросы философии.– М., 2006.– № 11.– С. 155–163.
3. Гагарин А. С. Проблема интенциональности в философской антропологии // Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения РАН.– Вып. 8.– Екатеринбург, 2008.– 512 с.
4. Гаспарян Д. Э. Введение в неклассическую философию.– М.: РОССПЭН, 2011.
5. Окороков В. Б. Метафизика эпохи трансцендентального мышления: специфика, сущность и тенденции развития.– Днепропетровск., 2000.
6. Пронякин В. И. Кант, Хайдеггер и проблема метафизики: к некоторым интеллектуальным итогам XX столетия // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія.– Дніпропетровськ.,

1999.– Вип. 4.– С. 100–105.

7. Хайдеггер М. Бытие и время / пер. с нем. В. В. Бибихина.– М.: Ad Marginem, 1997.– 452 с.
8. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики. Мир – конечность – одиночество.– СПб.: «Владимир Даль», 2013.– 592 с.
9. Хайдеггер М. Что такое метафизика? // Хайдеггер М. Время и бытие.– М., 1993.– С. 18–26.

Игорь Пронин

ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ РАЗМЕТКА И ТОПОГРАФИЯ КАТЕГОРИИ «НИЧТО» В ФУНДАМЕНТАЛЬНОЙ ОНТОЛОГИИ М.ХАЙДЕГГЕРА

Содержанием статьи является анализ феномена «Ничто» и его смысловых граней, а также онтологическая топография категории «Ничто» в феноменологической разметке М. Хайдеггера. Пустота, небытие («Ничто»), перманентно присутствует в человеке и является базовой, единственной данностью и реальностью окружающего мира, изначальной бездной, из которой субъект извлекает свое бытие и где личность осмысливает свой модус существования через обоснование действительности в ее взаимобращенности на само «Ничто». «Ничто» рассматривается как элемент познавательной ситуации: чтобы увидеть мир, как целое, нужно отступить от него в «Ничто», которое связано с основополагающими относительно реальности понятиями «бытие» и «смысл жизни».

Ключевые слова: ничто, бытие, Dasein, интенциональное сознание, негация.

Igor Pronin

PHENOMENOLOGICAL MARKING AND TOPOGRAPHY OF THE CATEGORY «NOTHINGNESS» IN THE FUNDAMENTAL ONTOLOGY OF M. HEIDEGGER

The content of the article is the analysis of the phenomenon of «Nothingness» and its semantic facets, as well as the topography of the ontological category «Nothingness» in the phenomenological marking of M. Heidegger. Attention is focused on the fact that emptiness, non-being (namely «Nothingness»), permanently present in human and it is a basic and the only reality for him, the initial abyss from which he gets out his being and where a person comprehends its own modus of existence («destruction» of being as an activity of consciousness) through the justification of reality in its mutual conversion itself to «Nothingness». «Nothingness» is considered as an element of cognitive

situation: in order to see the world as a whole, it is necessary to withdraw from it in «Nothingness», which is connected with fundamental towards reality notions of «being» and «the meaning of life». It is noted that freedom is only in the choice of means and methods of filling of the existing and available «Nothingness», to get rid of which nobody can. Human being means involvement in «Nothingness». «Nothingness» is a condition for the possibility of revealing every being as such for human existence. «Nothingness» in being of the essence has an «agent» or, if you like, a substitute – a person, or more precisely, his consciousness. Primarily because human existence is historical (in contrast to being of the essence), its dimension is constituted by temporality, and the person knows about this temporality, understands it with the help of the presence of his consciousness. The ability of man, or rather of human consciousness, to touch «Nothingness» – is an objectivizing comprehension, an intentional fact, because «Nothingness» is impossible to express – it can only direct its consciousness to it intentionally. The phenomenon of «Nothingness» as a denial of the aspect of certainty, essence – is both a denial of being. As a pure objection, «Nothingness» is retained only in the language. Everything that exists has a certainty, and therefore «Nothingness» does not exist, but we are able to treat any certainty by the objection and hold that position in our consciousness, which allows us to look at things in a similar way. That is, consciousness passes from the dimension of being and existence, to the dimension of nonexistence and non-being, negation, the absence of existence – there is a peculiar transformation of consciousness, in which the obviousness and strictness of the existence of such phenomenon as «Nothingness» does not cause any doubts.

Keywords: nothing, being, Dasein, intentional consciousness, negate.

References

1. Bogachov A. (2011) Dosvid i sens [Experience and meaning]. Kyiv, DUH I LITERA, 336 p.
2. Brijusova N. Z. (2006) «Lesnye tropy» bytija. Fenomenologija istorii Martina Hajdeggera [«Forest trails» of being. The history of phenomenology by Martin Heidegger]. *Voprosy filosofii*, Moscow, № 11, pp. 155–163.
3. Gagarin A. S. (2008) Problema intencional'nosti v filosofskoj antropologii [The problem of intentionality in philosophical anthropology]. *Nauchnyj ezhegodnik Instituta filosofii i prava Ural'skogo otdelenija RAN, Ekaterinburg*, № 8, 512 p.
4. Gasparjan D. Je. (2011) Vvedenie v neklassicheskuju filosofiju [Introduction to non-classical philosophy]. Moscow, ROSSPEN.

5. Okorokov V. B. (2000) Metafizika jepohi transcendental'nogo myshlenija: specifika, sushhnost' i tendencii razvitija [The metaphysics of transcendental era thinking: specificity, essence and trends of development]. *Dnepropetrovsk*.
6. Pronjakin V. I. (1999) Kant, Hajdegger i problema metafiziki: k nekotorym intellektual'nym itogam XX stoletija [Kant, Heidegger and the problem of metaphysics: to some intellectual end of the XX century]. *V³snik Dn³propetrovs'kogo un³versitetu. Ser. F³ilosof³ja. Soc³olog³ja. Pol³tolog³ja, Dnepropetrovsk*, № 4, pp. 100–105.
7. Hajdegger M. (1997) Bytie i vremja [Being and time]. Per. s nem. V. V. Bibihina, Moscow, Ad Marginem, 452 p.
8. Hajdegger M. (2013) Osnovnye ponjatija metafiziki. Mir – konechnost' – odinochestvo [The basic concepts of metaphysics. World – finitude – solitude]. *SPb, Vladimir Dal'*, 592 p.
9. Hajdegger M. (1993) Chto takoe metafizika? [What is metaphysics?]. *Hajdegger M. Vremja i bytie*. Moscow, pp. 18–26.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2017.

Стаття прийнята 20.04.2017.